

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

Diplomsko delo

Vplivi nemščine, hrvaščine in srbščine
na slovenski strokovni jezik
med letoma 1797 in 1880

LJUBLJANA, 2014

SUZANA BAJIĆ

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

SUZANA BAJIĆ

**Vplivi nemščine, hrvaščine in srbščine na slovenski
strokovni jezik med letom 1797 in 1880**

Diplomsko delo

Mentorica doc. dr. Mojca Smolej

Univerzitetni študijski program
prve stopnje: Slovenistika

Ljubljana, 2014

Zahvala

Iskreno se zahvaljujem mentorici doc. dr. Mojci Smolej za strokovne nasvete, usmerjanje in potrpežljivost med nastajanjem diplomske naloge.

Zahvaljujem se tudi družini za spodbudo, potrpežljivost ter razumevanje med študijem in med pisanjem diplomske naloge.

Izvleček

Vpliv hrvaščine, srbščine in nemščine na slovenski strokovni jezik med letoma 1797 in 1880

Razvoj slovenskega strokovnega jezika v 19. stoletju je zaradi političnega ozadja doma in Evropi potekal drugače kot v drugih jezikih. V delih je čutiti vpliv hrvaščine, srbščine in nemščine ter povezanost s temi jeziki. Slovenski avtorji so si pomagali z že znanimi pojmi v teh jezikih ter to zavedno ali ne vključevali v svoja dela. Diplomsko delo je zajelo en časopis *Lublanske novice*, kjer lahko spremljamo razvoj jezika od leta 1797 do leta 1800, kolikor je časnik izhajal, pet strokovnih del iz tega obdobja in slovar *Znanstvena slovnica*, ki bo potrdila ali ovrgla tezo.

Ključne besede: Slovenski strokovni jezik, jezikovni pregled, strokovno izrazoslovje

Abstract

Effect of Croatian, Serbian and German language on Slovenian professional language between 1797 and 1880

Development of the Slovenian professional language in the 19th century due to political background at home and in Europe held otherwise than in other languages. In presented books you can feel influences of the Croatian, Serbian and German language. The thesis covered a newspaper *Lublanske novice*, where you can monitor development of the Slovenian language from 1797 to 1800, five professional books from that period and dictionary *Znanstvena slovnica*, which will prove or disprove the thesis.

Keywords: Slovenian professional language, linguistic review, professional terminology

Kazalo

1.	Uvod.....	5
2.	Valentin Vodnik: <i>Lublanske novice</i> , 1797-1800.....	7
2.1.	O avtorju.....	7
2.2.	<i>Lublanske novice</i> , 1797 - 1800.....	9
2.2.1.	Jezikovni pregled.....	9
3.	Matija Vertovec: <i>Kmetijska kemija, to je natorne postave in kemijske resnice obrnjene na človeško in živalsko življenje, na kmetijstvo in njegove pridelke</i> , 1847	10
3.1.	O avtorju.....	10
3.2.	<i>Kmetijska kemija, to je natorne postave in kemijske resnice obrnjene na človeško in živalsko življenje, na kmetijstvo in njegove</i>	11
3.2.1.	O delu	11
3.2.2.	Jezikovni pregled dela	11
4.	Janez Pavel Ješenak: <i>Bukve za pomozh inu prid kmetam potrebne ukupsloshene sa Slovenze od Joannesa Paula Jeschenagg, Pervi deil, Od oskerbljenja tih njiv</i> , 1847	13
4.1.	O avtorju.....	13
4.2.	<i>Bukve za pomozh inu prid kmetam potrebne ukupsloshene sa Slovenze od Joannesa Paula Jeschenagg, Pervi deil, Od oskerbljenja tih njiv</i>	13
4.2.1.	Jezikovni pregled dela	13
5.	Karl Robida: <i>Naravoslovje alj fiziko</i> , 1849	14
5.1.	O avtorju.....	14
5.2.	<i>Naravoslovje alj fizika</i> , 1849.....	15
5.2.1.	Jezikovni pregled.....	15
6.	Janez Jesenko: <i>Zemljepisna začetnica za gimnazije in realke</i> , 1865	16
6.1.	O avtorju.....	16
6.2.	<i>Zemljepisna začetnica za gimnazije in realke</i> , 1865	17
6.2.1.	O delu	17
6.2.2.	Jezikovni pregled.....	17

7.	Fran Levstik: <i>Nauk slovenskim županom</i> , 1880	18
7.1.	O avtorju.....	18
7.2.	<i>Nauk slovenskim županom</i>	19
7.2.1.	O delu	19
7.2.2.	Jezikovni pregled dela	20
8.	Matej Cigale: <i>Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišta</i> , 1880..	21
8.1.	O avtorju.....	21
8.2.	<i>Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča</i> , 1880	23
9.	Sklep.....	25
10.	Viri in literatura	27

1. Uvod

V svoji diplomski nalogi *Vplivi nemščine, hrvaščine in srbščine na slovenski strokovni jezik med letoma 1797 in 1880* sem se lotila raziskovanja vplivov na slovenski strokovni jezik v 19. stoletju. Zaradi takratnega družbenega in političnega dogajanja predvidevam, da so na jezik v strokovnih delih močno vplivali nemščina, hrvaščina in srbščina ter pojmi, ki so že obstajali v teh jezikih. Slovenske pokrajine so bile takrat pod različnimi oblastmi (italijanske, nemške, ogrske ...), kar je tudi vplivalo na jezik.

Najbližje in najpomembnejše univerzitetno in znanstveno središče je bil Dunaj, kjer se je šolala večina učenjakov. Znanje in pojme, ki so jih tam pridobili, so prinesli domov in tu se je uporaba širila. Zato menim, da so se avtorji začetnih strokovnih del, ki sem jih vzela v obravnavo, dosti naslanjali na že obstoječe pojme v nemščini.

Raziskovanja sem se lotila tako, da sem predelala posamezna dela in izpostavila primere, ki potrjujejo tezo.

Rukovodstvo k slavenstjej gramaticje (1794) Avrama Mrazovića in *Srpski rječnik sa srpskom gramatikom* (1818) sta bili pomembni deli za hrvaščino in srbščino. Slovenski izobraženci so bili na tekočem z jezikoslovnimi reformami na Balkanu (t. i. *Vukova reforma srbskega jezika*), in ker se je med Slovenci širilo bratsko čustvo in slovanofilizem, se je večina slovenskih učenjakov strinjala in podpirala tovrstne spremembe.

V svojo raziskavo sem vključila šest del in en časopis, pri katerih sem iskala vplive nemščine, hrvaščine in srbščine. Vsa vključena dela sem sama pregledala in izpostavila primere, ki so relevantni za mojo raziskavo.

Najstarejše delo oz. časopis, ki ga obravnavam, so *Lublanske novice*, ki so pod uredništvom Valentina Vodnika izhajale od l. 1797 do l. 1800. V časopisu je urednik vzpostavil slovenske termine na upravnem, političnem in vojaškem področju.

Kronološko sledi *Kmetijska kemija, to je, natorne postave in kemijske resnice obrnjene na človeško in živalsko življenje, na kmetijstvo in njegove pridelke* (1847), avtorja Matije Vertovca, ki prvi zabeleži slovenske termine na področju kmetijstva.

Istega leta izidejo tudi *Bukve za pomozh inu prid kmetam*, Janeza Pavla Ješenaka, ki svoje bralce pouči o vinogradništvu in kmetijstvu.

Sledi *Naravoslovje alj fizika* iz leta 1849 izpod peresa Karla Robide, ki se loti terminologije na področju kemije in fizike.

Na zemljepisnem oz. geografskem področju pionirsko delo opravi Janez Jesenko v delu *Zemljepisna začetnica za gimnazije in realke* (1865).

V *Nauku slovenskim županom* (1880) Fran Levstik nagovori župane in bralcem razčleni upravno oblast ter kaj so njihove naloge in dolžnosti.

Najmlajše delo pa je *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča* iz leta 1880. Avtor Matej Cigale ustvari slovar nemških terminoloških pojmov, prevedenih v slovenščino. Delo je za mojo raziskavo zelo pomembno, saj bom z njim lahko potrdila ali ovrgla svojo tezo o vplivu nemščine, hrvaščine in srbščine na slovenski strokovni jezik v 19. stoletju.

2. Valentin Vodnik: *Lublanske novice*, 1797-1800

2.1. O avtorju

Rojen je bil 3. februarja 1758, v Ljubljani, umrl pa je 8. januarja 1819, prav tako v Ljubljani. Šolal se je v Ljubljani, po končani gimnaziji pa je vstopil v frančiškanski red v Nazarjah, kjer je prevzel redovniško ime Marcelijan. Študiral je filozofijo in kasneje bogoslovje na novomeški frančiškanski šoli. Do leta 1798 je opravljal svoje duhovniške dolžnosti v različnih župnijah, po tem pa je zaprosil za učiteljsko službo na gimnaziji. Dve leti kasneje je izstopil iz redovniških vrst, da se je lahko posvetil učiteljevanju. V svoji učiteljski karieri je poučeval zgodovino, zemljepis, italijanščino in francoščino. Nekaj let je bil celo ravnatelj novo urejene gimnazije, dokler je niso spremenili v licej. Zaradi svojega pisanja (najbolj sporna je bila pesem *Ilirija oživiljena*, v kateri slavi Napoleonovo oblast in Ilirske province) je imel težave z oblastjo, ki ga je odstavila z mesta učitelja, sporna je bila tudi njegova zveza s prostozidarji. V svojem odraščanju in na začetku svojega pisanja se je spoznal z Markom Pohlinom in Janezom Demascenom Devom, ki sta ga pritegnila s svojimi narodnoprebudnimi idejami (predvsem Pohlin s *Kraynsko gramatiko*) in stilom pisanja. Kasneje, ko je že osamosvojil svoj načina pisanja, se je povezal z Žigo Zoisom, ki je prevzel vlogo kritika in svetovalca pri Vodnikovih pesmih. Osredotočal se je predvsem na jezikovno, stilsko in estetsko plat del, Vodnik pa je spoštoval njegovo mnenje. Bil je tudi zelo samokritičen, od svojih pesmi je namreč cenil samo pesem *Zadovoljni Kranjec*. Zois ga je povabil k literarnim, poljudnoznanstvenim, izobraževalnim in jezikoslovnim načrtom, kjer je Vodnik deloval kot svetovalec in pisec poučnih, izobrazbenih in vzgojnih del iz zemljepisa, zgodovine, naravoslovja in jezikoslovja.

Med leti 1796 in 1803 sta zaporedno izhajala lista *Velika praktika* in za tem *Mala praktika*, ki sta bili na nek način predhodnika *Lublanskih novic*. V njih mdr. najdemo tudi njegov življenjepis in prenovljeno izdajo *Zadovoljnega Kranjca*, ki ga je dodelal pod mentorstvom Zoisa in Linharta.

Takoj zatem je s Zoisovo pomočjo sledila izdaja Vodnikova prve pesniške zbirke *Pesmi za pokušino*, ki jih štejemo kot prvo slovensko samostojno pesniško zbirko.

List *Lublanske novice* je začel izhajati 4. januarja 1797, in je sprva izhajal kot poltednik (izšel je vsako sredo in soboto), po 46. številki pa kot tednik. Večinoma je izhajal na osmih straneh, prva številka je imela še poseben naslov *Lublanski list od vsih krajev celiga svejta*, zadnji

izvod pa je izšel 27. decembra 1800 (zaradi izgube naročnikov). *Novice* so bila Vodnikov samostojen projekt, saj je bil kot urednik prepuščen sam sebi in svojim idejam. List je obsegal širok razpon člankov. Vodnik je vanj vključeval povzete novice iz nemškega *Wiener Zeitung*a, ki jim je dodajal svoje komentarje, ter novice iz Ljubljane in s Kranjske. Poleg novic iz nemškega in domačega okolja je dodajal zabavne krajše zgodbe (*pergodbe*), list pa je obsegal tudi dobršno mero poljudnoznanstvenih in predvsem jezikoslovnih člankov, s katerim, je želel ozvesti svoje bralce. V list je redkokdaj vključeval svojo poezijo, izjemoma so se včasih pojavili kakšni priložnostni verzi.

Pod mentorstvom Žige Zoisa je Vodnik kmalu postal zelo pozoren na jezik in skrbno pazil, da se je izogibal germanizom, s katerimi je bila prepojena vsakdanja govorica. Opazil je razlike med gorenjščino in dolenjščino ter celo znotraj same gorenjščine. Ko je prevejal priročnike *Kuharske bukve* in *Priročnik za babištvo*, je tako poskušal vse germanizme nadomestiti s slovenskimi izrazi. Tako tudi piše v *Kuharskih bukvah* »Torej sim si perzadel sažetik ene kranske kuhine v' roke dati mojim rojakinam. One imajo čast, de so narejavke zdraveh, dobro dišežeh inu snažneh jedi; tedaj jeh nagovorim: sturite tudi ve čast vaši kuhini, de jo bote v' lastnim slovenskim jeziki zastopile, govorile, inu ohranile« (Vodnik 1799: 9).

Razlika med meščanskim in kmečkim jezikom je bila očitna. Sam je težil k kmečki izgovorjavi, ki mu je bila bližja. Ko ni našel slovenske ustreznice, se je po pomoč zatekel k hrvaščini, srbščini, starocerkveni slovanščini ali h katerim drugim slovanskim jezikom. Tako sta oba priročnika ponudila veliko novih slovenskih izrazov, ki so zamenjali germanizme. Deli sta pomembni, ker sta v vsakdanjem okolju, torej v slovenskih kuhinjah in hišah, izrinili izraze, povzete iz nemščine (npr. *talar*, *duršlag*, *šefla*). Pozoren pa je bil tudi na strokovno, publicistično in stilistično izrazje ter je težil k poslovenjenim terminom, saj je bil takratni znanstveni jezik še zelo pod vplivom nemščine in latinščine, ki ju je Vodnik zelo dobro poznal. Posvetil se je vedam, ki so bile v tistem času bolj aktualne, npr. fužinarstvo, rudarstvo, obrtništvo, zdravstvo (naravoslovje na splošno). V tem delu je bil odvisen od ostalih, saj je bilo od uporabnikov odvisno, ali bodo nov izraz sprejeli oz. ga zamenjali s katero drugo besedo. Pritegnil je pozornost Jerneja Kopitarja, ki je bdel nad njegovim kovanjem besed, kar se je izkazalo kot koristno opozorilo pred Vodnikovim neustreznim ravnanjem.

Vodnikovo zelo pomembno delo je tudi slovnica *Pismenost* ali *Gramatika za perve šole*, v kateri je poskusil zastaviti temelje slovnični terminologiji. Zasnoval jo je na podlagi latinskih in nemških rokopisov, a brez vidnega vpliva Kopitarjeve slovnice (Kos, Toporišič 1986: 14. zvezek).

V svojo raziskavo bom vključila odlomke iz *Lublanskih novic*, ki bodo služili kot nasprotje postavljeni tezi, koliko so hrvaščina, srbščina in nemščina vplivali na slovenski strokovni jezik v 19. stoletju.

2.2. Lublanske novice, 1797 - 1800

Valentin Vodnik je s časnikom *Lublanske novice* postavil temelje upravnemu, političnemu in vojaškemu strokovnemu izrazju, ki ga je izbral zelo skrbno. Ti pojmi so se ohranili vse do danes. Članke je večinoma prevajal iz dunajskega časnika *Wiener Zeitung* ter iz tam tudi črpal besede in besedne zveze. H kovanju novih izrazov je stopil zelo premišljeno. Po slovenske prevode se je najprej zatekel k ljudstvom v slovenskih deželah, k staroslovenskemu jeziku in k ostalim slovanskim jezikom, ki so bili slovenščini bližji (predvsem k ruščini). Zaradi takratnega političnega dogajanja v Evropi (Napoleonove vojne, meščanska revolucija) pa je na njegov jezik vplivala tudi francoščina. Nedoslednost pri prevzemanju kaže, da se ni držal nekih strogih okvirov in se je zanašal na lasten občutek. Usoda terminov pa je bila drugačna; nekateri so se ohranili, pri drugih se je spremenilo besedotvorno obrazilo, tretje pa je strokovna neraba izločila iz jezika (tu so prste vmes imele tudi spremenjene družbene in sociolingvistične razmere do 19. stoletja dalje) (Legan Ravnikar 1997:26).

2.2.1. Jezikovni pregled

2.2.1.1. Delež nemščine

Bolj kot same izraze, ki bi si jih sposodil iz nemškega jezika, pri Vodniku opazimo zanašanje na nemška (in latinska) priponska obrazila: -on: *appellation*; -ant: *komandant*. Vseh nemških terminov ni prevajal, sem in tja je pustil kakšnega, ki se je uporabljal kot slovenski termin: *gesandter* (poslanik), *glihavez* (miroljubni pogajalec, poslanec).

Nemški vpliv se opazi pri besednem redu v povedi, za katere je značilna postavitev glagola v nedoločniku na konec povedi: »Na 2. Dan Grudna je naš deželni zbor sklenil, da znanprej imajo naših sedem dežel edinost med sabo imeti.; 18. milionov liber šterbin na posodo dobil«.

2.2.1.2. Delež hrvaščine in srbščine

V Vodnikovih *Lublanskih novicah* ni zaslediti vpliva srbskega jezika na slovenski strokovni jezik. Tudi Legan Ravnikar v svojem članku *Tvorbeni načini upravno-političnih in vojaških terminov v Vodnikovih Lublanskih novicah* (1797) piše o pretežno nemškem in deloma latinskemu vplivu na Vodnikovo prevzemanje besed ter pisanje na splošno. (Legan Ravnikar 1997: 27)

Sklepamo lahko, da je na to vplival tudi dunajski časnik *Wiener Zeitung*, po katerem je povzemal novice.

3. Matija Vertovec: *Kmetijska kemija, to je natorne postave in kemijske resnice obrnjene na človeško in živalsko življenje, na kmetijstvo in njegove pridelke*, 1847

3.1. O avtorju

Matija Vertovec se je rodil 28. januarja 1784, v Jakulinah na Vipavi, umrl je pa je l. 1851 v Šentvidu pri Vipavi, kjer je bil kaplan od leta 1813. V Ljubljani in Gradcu se je šolal za duhovnika, ob tem pa ga je zanimalo še veliko drugih stvari. Ukvarjal se je z zgodovino, zemljepisom, fiziko, kemijo, kmetijstvom, predvsem pa z vinogradništvom in kletarstvom. Poleg tega so mu dobro šli tudi jeziki, saj je govoril hrvaško, grško, latinsko, nemško, francosko in italijansko.

V svojih delih je strokovno in sistematično obravnaval svoje izsledke pri gojenju trte, pri kletarskih opravilih in pri ostalih pridelovalskih postopkih. Pisal je predvsem v slovenščini, izjema je le nekaj nemških esejev. Osredotočal se je na kmetijstvo in vinogradništvo, s katerima se je ukvarjala večina prebivalstva.

Leta 1844 je izšlo njegovo prvo delo *Vinoreja za Slovence*, kjer predstavi vinogradništvo na splošno, šege med narodom in postopke pri nastajanju vina. V priročniku je natančno razložil vse, kar je vedeti o vzgajanju trte in pripravi vina, zato so delo zastonj razdelili med vinogradnike, da so vsi prišli do potrebnih informacij. Leta 1847 je sledila *Kmetijska kemija, to je, natorne postave in kemijske resnice obrnjene na človeško in živalsko življenje, na kmetijstvo in njegove pridelke*, ki je bila zastavljena bolj strokovno, namenjena strokovnim šolam in za praktično uporabo. Avtor v delu bralce poziva k skrbi za svoje kmetijstvo, živino, svoje zdravje in zdravje vseh živih bitij na posestvu. Delo je kasneje izšlo tudi v hrvaščini.

Poleg kmetijskih in vinogradniških tem se je veliko ukvarjal tudi z zgodovino in zvezdoslovjem ter izdal nekaj del tudi na te teme. Zaradi svojih pridig in koristnih nasvetov je bil priljubljen med farani in bralci (Adamič 1982: 13. zvezek).

V svojo raziskavo bom vključila posamezne odlomke Vertovčeve *Kmetijske kemije*, ki predstavlja prvo slovensko strokovno delo na področju kemije. Vertovec je večinoma pisal za Kraševce in Kranjce, kar je vplivalo na jezik in stil pisanja.

3.2. *Kmetijska kemija, to je natorne postave in kemijske resnice obrnjene načloveško in živalsko življenje, na kmetijstvo in njegove pridelke, 1847*

3.2.1. O delu

Avtor je delo namenil vsakdanji uporabi, že v uvodu pa je pozval graščake, duhovnike in glavarstvo, da jo prebirajo in učijo ostale o praktičnih nasvetih, ki jih je pripravil na podlagi lastnih izkušenj. Delo je namenil vsem pridelovalcem in kmetom s pozivom, naj skrbijo za svoje zdravje in zdravje svoje živine, saj s tem lahko izboljšajo svoje gospodarstvo. Delo je leta 1894 v Zagrebu izšlo tudi v hrvaščini pod naslovom *Gospodarska lučba ili prirodni zakoni i lučbene zasade*, za tamkajšnje bralstvo pa ga je prevedel in priredil L. Matajić.

3.2.2. Jezikovni pregled dela

3.2.2.1. Delež narečnega

Pri analiziranju del sem opazila, da se je avtor dobro držal takratnega knjižnega jezika, saj je opaziti zelo malo narečnih izrazov. Bolj je opazno kot narečna oblika predlogov, veznikov, členkov: »ali po službah večkrat še **clo** visoki gospodje, in poleg tega tudi«; »če prineseš kapljico špekarnidnega olja (Lavandel-Oel) v **stanico**, berž bo zadišalo po vsi, dasiravno močno prostorni **stanici**«.

Avtor je že v uvodu napovedal, da bo uporabo vseh novih in novejših izrazov poskusil razložiti, kar je možno opaziti tudi pri uporabi dvojnic, ki pripomorejo k boljšemu razumevanju. Tak način pisanja je vplival na besedni zaklad bralcev. Ciljna publika so bili gospodarji in kmetovalci: »Tako boš imel iz lugaste soli in iz kremena, ju stopivši, **steklo ali glažovno**«; »**Železna krogla (kugla)**, ki gre tikama skozi luknjo, ne bo več skozi šla«; »Kar se ga pa čez dan in bolj visoko vzdigne, se v zraku bolj raztanjša ali raztopi, in iz taciga imamo v podnebj i neizmerljiv **zalog ali magacin** vode«; »Tako razkroji bron v **kotlovino (kufer)** in **kositar (cin)**«.

3.2.2.2. Delež nemščine

Avtor se v delu dosti zanaša na nemško terminologijo (v tem času je bila kemijska terminologija le v nemščini), saj se pogosto sklicuje na nemške ustreznice: »**Kemija (po**

nemško Scheidekunst) kaže, iz česar vsaka pozemeljska reč obstoji«; »Kemikarji so čez in čez prepričani, de je gorkota v vsih pozemeljskih rečeh pričijoča, pa v zvezanim ali spijočim stanu tako, de je ne čutimo, de nas clo nič ne greje, in de pri taki zvezani **gorkoti (gebundener Wärmestoff)** bi od mraza poginili«; »Kakor so še popred v "vinoreji" besede **kislic (Sauerstoff), vodenc (Wasserstoff)**«.

Se pa v delu najdejo tudi prevzete besede, sposojenke (iz splošne rabe). Tekst je zasut s takimi primeri, izpostavila sem najbolj pogoste: »Tisti, ki so že pred več **tavžent** leti iz mnogih rud zlato ločevali«; »Ravno tako so kemikarji bili, ki so v starih časih iz mnogih zelišč izlečke v zdravila bolnikov napravljali, ali iz mnogih rastlin, korenin, ali žival žlahne in zlo drage farbe, jih odločevaje, narejali«. Iz te besede pa izpeljuje tudi vse, ki se nanaša na barbo, barvati pobarvati; »Kako reč, postavimo, na rumeno **pofarbat**«.

Nekatere izraze je še uporabljal v narečni podobi, medtem ko je druge že prevzel. Tako na primer vztrajno uporablja izraz **farbe**, za katero obstaja tudi izraz **barve**, a po drugi strani že sprejema izraz **ogledalo**, ki je nadomestilo za **špegu**. Te besede še danes obstajajo v narečni uporabi po vsej današnji Sloveniji. Enak primer je beseda zrak (**luft**).

Vpliv nemščine se kot po pričakovanju opazi tudi v besednem redu, saj je bilo takrat v navadi postavljati glagole na konec besede (po nemškem zgledu). Slovenščini kot slovanskemu jeziku brez predložnih določil je bilo to umetno dodano: »Ga ni in ga ne more več biti tako učeniga, de bi zamogel vse kemijske veje ali razdelke objeti«.

3.2.2.3. Delež hrvaščine in srbščine

Ne pojavlja se veliko izrazov. Znotraj kemije kot vede so takrat uporabljali različne pojme za postopke in pripomočke: »je čez vse človeške zapopadke tanjka in **nevagljiva** reč«, kjer je uporabljen hrvaški pojem vagati oz. tehtati, po slovensko. Primera: »Nobena reč pa ne bo gorela, če se popred v **veči ali manji** meri ne sogreje«; in »druge reči pa, ki jih **tamne** imenujemo, morajo od drugej razsvetljene biti, de jih zamoremo viditi« bi bila pa lahko dialektalno pogojena, saj izrazi nisto strokovni, temveč splošni.

4. Janez Pavel Ješenak: Bukve za pomozh inu prid kmetam potrebne ukupsloshene sa Slovenze od Joannesa Paula Jeschenagg, Pervi deil, Od oskerblenja tih njiv, 1847

4.1. O avtorju

Janez Pavel Ješenak, narodni gospodar in duhovnik, se je rodil 25. junija 1755 v Slovenj Gradcu. Deset let se je šolal v Gradcu, kjer je dosegel magistrski naziv modroslovja, leta 1780 pa je bil sprejet med ljubljanske bogoslužnike. Kaplanoval je na več mestih, mdr. v Gornjem Gradu, na Vranskem, v Olimju pri Sotli (ter istočasno v Podčetrtku), nekaj časa pa je bil tudi kanonik novomeškega kapitlja. V času delovanja v Olimju pri Stoli je prevedel *Mali Katekizem*, ki je bil v uporabi vse do leta 1848. Tam je vzorno vzdrževal posestvo, ki so ga farani kupili zanj in za njegove naslednike. Nasvete za uspešno gospodarjenje je našel v nemških gospodarskih knjigah. Po teh nemških delih in lastnih izkušnjah je spisal *Bukve za pomozh inu prid kmetam*, priročnik za slovenske kmete, v katerem svetuje o boljšem gospodarjenju.

Veliko je pripomogel k ustanovitvi Celjske gimnazije, ki je bila odprta leta 1808. Umrl je 19. septembra 1827, v Svetem Andražu v Labotski dolini na Koroškem, vsa svoja dela pa je zapustil ravno Celjski gimnaziji (Šlebinger, 1928: 3. zvezek).

4.2. *Bukve za pomozh inu prid kmetam potrebne ukupsloshene sa Slovenze od Joannesa Paula Jeschenagg, Pervi deil, Od oskerblenja tih njiv, 1847*

4.2.1. Jezikovni pregled dela

4.2.1.1. O delu

V uvodu poudari, da v slovenščini še ni takega dela »Nemc ima zadosti bukov, s' katerih se zna per svojmu Kmetovanju poučiti: Kakor pak Nemz obilnost, ima Slovenc pomankanje. Lete bukve so tedaj ena pervina za Slovence, inu kaj potrebuje več brambe, inu varstva«. Svojo misel ponovi v *Predgovoru* »Bukve, katire so vam dosihmal v' roke dane, so bukve svete vere, kerščanskiga vuka, inu pobožnasti; takih bukev pak, iz katerih bi še znali kmetijo vučiti, ali katire bi vam per vaših vsakdanih potrebah na pomoč bile, vi nimate«. Izpostavi problem pomanjkljive terminologije v slovenskem jeziku, kar omeni v uvodu »Letu je saj moju veselje, de lete bukve v' slovenskim jeziki, kateri če enu skerbnu, inu modru pilo

potrebuje, inu v' katerim je taku težku savol pomankanje besede svojo misel, taku, koker je, izreči, te perve so v' ti reči, katere led, če ne prelomjo, saj nalomjo«.

4.2.1.2. Delež narečnega

Opazimo lahko nekaj narečnih izrazov, ki so bili nekdam del vsakdanjega govora, in edini označevalci določenih pojmov. Dokler pojmi niso dobili slovenskih ustreznice, so se tako v vsakdanjem kot v knjižnem govoru uporabljali narečni izrazi: »Vas je **taužent**, ja več kakor en milion!«; »Mergl je mnoge **farbe**«.

4.2.1.3. Delež nemščine

Uporabi nekaj nemških besed, ki so očitno del vsakdanjega govora, oz. zanje takrat še niso imeli slovenskih ustreznice: »Bres vsiga **zvibla**«. Za boljše razumevanje pa dodaja tudi nemške sopomenke: »Vaši **rokodelci (antverhar)** niso senca proti unim«.

Opazen je tudi vpliv nemškega besednega reda: »Poloshi njo v' eno skledo, vlij vode gori, inu mešaj tako dolgo, dokler se je zemla vsa zvođenila«.

4.2.1.4. Delež hrvaščine in srbščine

Vpliva teh jezikov v delu nisem zasledila. Na avtorja je veliko bolj vplival nemški jezik.

5. Karl Robida: *Naravoslovje alj fiziko*, 1849

5.1. O avtorju

Karl Robida (rojen Luka) se je rodil 13. oktobra 1804 in je odrasčal v Mali vasi pri Ljubljani, umrl pa je za rakom na mehurju, 4. oktobra 1877, v Celovcu na Avstrijskem Koroškem. Odlikoval se je kot poljudnoznanstveni in nabožni pisec, duhovnik in fizik. Gimnazijo in študij filozofije je opravljal v Ljubljani. Po končanem študiju se je kot učitelj matematike in fizike zaposlil na celovski gimnaziji, kjer je bil zaradi svojega odnosa do učencev spoštovan in cenjen. Da bi svoje delo opravljal čim bolje, se je dodatno poučeval. Zanimivo dejstvo je, da je bil Robida učitelj in razrednik Jožefu Štefanu, ki ga poznamo kot pomembnega slovenskega fizika in matematika.

Robida se je uveljavil še kot pisec več poljudnoznanstvenih in nabožnih esejev, kot so *Veliki teden, kakor ga obhaja mati katoliška cerkev* ali *Zdravo telo nar boljši blago, alj nauk zdravje ohraniti*. Pisal je v slovenščini in nemščini (Lukman 1960: 9. zvezek).

Za slovenski strokovni jezik je pomembno njegovo delo *Naravoslovje alj fiziko*, v katerem je postavil temelje terminologiji fizike in naravoslovja na splošno.

5.2. *Naravoslovje alj fizika*, 1849

V predgovoru avtor okvirno opiše, s čim naj bi se naravoslovci ukvarjali ter kakšne pojave naj bi preučevali in jih pojasnjevali. Poudarja pomembnost tega raziskovanja, saj naj bi vse, kar naravoslovec ugotovi, prav prišlo širšemu občinstvu. Avtorjeva želja je, da knjigo dobi v roke čim več ljudi. Posebej cilja na učitelje in duhovnike, ki besedo lahko razširijo tudi med ostalimi. Delo je bilo izdano v samozaložbi, med kritiki in takratnimi bralci pa zelo dobro sprejeto.

5.2.1. Jezikovni pregled

5.2.1.1. Delež narečnega

Pri nekaterih pojmihi si pomaga z narečno ustreznico, da bi lahko tekst čim bolj približal bralcem: »Kdor hoče zvediti, katero dveh tel je gostejši, naj vzame obedveh enakovelke kose, naj jih tehta na čutljivi **tehtavnici (vagi)**, in najdel bo bolj težko telo, katero je tudi gostejši«; »Majhen košček **moščijaka (pižama)** zasmeradi jispo na več let«; »**Opekarji (ceglarji)** potresajo z vodo alj peskam podobe, de se ilovca ne prijema; rudoljavci jih mažejo z kreda alj sajami; mastniga stekla se voda ne prime«.

5.2.1.2. Delež nemščine

Delo ima na samem začetku slovarček *Razjasnjenje nekateri znamenj in manj znanih besed*, v katerem razloži pomene bolj pogostih znamenj in enot, kot so npr. +, -, x, : ... V drugem delu slovarčka pa ponuja slovenske strokovne termine z nemškimi ustreznici. Opira se na nemški strokovni jezik:

čast (*Hauptstück*),

dotek morja (*Fluth*),

glas (*Schall*),

kislec (*Sauerstoff*),

razpenljivost (*Spannkraft*),

zvečernica (*Abendstern*).

5.2.1.3. Delež hrvaščine in srbščine

Pri preučevanju teksta nisem našla veliko primerov, ki bi nakazovali vpliv hrvaščine ali srbščine na avtorjev jezik. Naletela sem na poimenovanje **tikva** v sklopu kemijskih pripomočkov. Danes je ta pojem znan kot kemijska bučka.

6. Janez Jesenko: *Zemljepisna začetnica za gimnazije in realke*, 1865

6.1. O avtorju

Janez Jesenko se je rodil 7. oktobra 1838, v Poljanah nad Škofjo Loko, kjer je končal osnovno šolo. Šolanje je nadaljeval v Ljubljani, po končani gimnaziji pa ga je pot vodila na Dunaj, kjer je diplomiral na področju zgodovine, geografije in nemščine. Bil je zelo dejaven, poleg rednega poučevanja je pisal knjige in redno objavljale članke v različnih časopisih ter revijah, od celovškega *Slovenca* in *Slovenskega naroda* do konservativne *Domovine*. Večinoma je objavljale anonimno ali pa pod psevdonimom Pušičar (in tudi kot puščica je streljal svoje mnenje, kar lahko beremo v ostrih časopisnih polemikah z različnimi avtorji, med drugim tudi z Matejem Cigaletom o geografski terminologiji).

Za slovenski strokovni jezik je pomemben predvsem zaradi svojih učbenikov, ki jih je izdajal v samozaložbi. Njegov prvi učbenik *Zemljepisna začetnica za gimnazije in realke* je bil izdan l. 1865 in je prvo strokovno besedilo o geografski vedi na Slovenskem. Delo je razdelil na šest poglavij in vsako se konča s sklopom vprašanj za utrditev znanja. Pri pisanju sta ga podpirala Maks Pleteršnik, ki mu je bil v veliko pomoč pri vzpostavljanju terminologije, in Anton Janežič. Samo delo je dokaj razdrobljeno, zato se ni mogel poglobiti v določene pojme in teme, na kar so tudi letele kritike ob izidu. To je popravil v naslednjem učbeniku *Zemljepis za prvi razred osnovnih šol*, ki je nekakšna skrajšana različica *Zemljepisne začetnice*. Za geografsko vedo je prav tako pomembno delo *Avstro-ogerska monarhija*, ki izšel kot domoznanski učbenik. V njem se loti zgodovine, geografskega pregleda in sestave prebivalcev takratnega cesarstva.

Pri kovanju novih izrazov mu je bilo v veliko pomoč znanje več evropskih in klasičnih jezikov. Poleg slovenščine in nemščine je obvladal tudi francoščino, angleščino in italijanščino. Težil je k sestavljanju klasičnih izrazov, ki so se uveljavili v stroki. Seveda je marsikateri pojem dobil sopomensko tujko (*geografija*, *kontinent*), vendar so bralci v veliki meri prevzeli Jesenkove izraze. Tako se mu lahko zahvalimo za pojme, kot so celina,

podnebje, vulkan, polobla, ravniki, tečaj, zemljepis, zemljevid (Bratec Mrvar, Kladnik 2008: 66).

6.2. *Zemljepisna začetnica za gimnazije in realke, 1865*

6.2.1. O delu

Pisatelj delo nameni širšemu krogu ljudi in upa, da bo njegovo pisanje razumljivo. Zaveda se, da postavlja temelje zemljepisu kot vedi na Slovenskem in apelira na mlajše občinstvo, da se bo lahko še bolj podrobno spustilo v teme, ki jih je sam načel.

Zanimivo je, da nikjer v svojem delu ne pojasnjuje in opravičuje svojega načina izražanja, uporabe pojmov ipd., kot to srečamo pri ostalih delih. Avtorju je dejansko bil glavni cilj predstaviti osnove zemljepisa in oris dežele.

6.2.2. Jezikovni pregled

6.2.2.1. Delež narečnega

V delu ni zaslediti narečnih izrazov. Avtor se drži takratnega slovenskega knjižnega jezika in ga tekoče uporablja. Delo je bilo izdano leta 1865, kar je pozneje kot ostala dela, ki jih obravnavam, zato lahko predvidevamo, da se je v tem času razširila uporaba slovenskega knjižnega jezika, in je izrinila uporabo narečnih izrazov, ki so jih avtorji (zavedno ali nezavedno) uporabljali v svojem pisanju.

6.2.2.2. Delež nemščine

V *Zemljepisni začetnici* je uporaba nemških strokovnih sopomenk zelo visoka. Avtor se je pri veliko zemljepisnih pojmih skliceval na nemške ustreznice. S tem je želel bralcem približati napisano in se izogniti nejasnostim oz. različnim interpretacijam. Sopomenskih zapisov je v delu ogromno, izvzela sem jih par: Zvezde ali svetovi (Weltkoerper), osvetje (das Weltall), stalnice (Fixsterne), repatice ali komete (Kometen), sozvezdje (Sternbild).

Vsake toliko še vedno naletimo na nemški besedni red, ki je bil pri Slovencih dolgo časa močno ukoreninjen. So pa to seveda prej izjeme, saj je očiten le na parih mestih. Izpostavila sem dva: »16. stoletja je učen Poljak Nikolaj Kopernik iz Turna (roj. 1472 † 1543) novi nauk osvetji sestavil« in »Obzemljino morje polni nar globokejšje nižine okrog zemlje ino ima porazno poveršje, ki se sploh morska gladina (Meresspiegel) imenuje«.

6.2.2.3. Delež hrvaščine in srbščine

Pri poimenovanju sozvezdja **sozvezdje Labud**, sklepam, da gre za dogovor znotraj vede. Kar nekaj primerov je, ki jih avtor razloži v hrvaščini, nemščini in slovenščini, npr. **Otoki ali ostrovi (Ineln)**.

Takšne posebnosti so tudi poimenovanja starejših evropskih mest, katerih različna imena so se uveljavila med narodom: **Dunaj (Beč, Wien)**.

Sem pa našla primer, kjer se po dodatno pojasnilo zateka tudi k sosedom, in sicer pri izrazih gospodar (**gazda**), gospodarica (**gazdarica**).

7. Fran Levstik: *Nauk slovenskim županom*, 1880

7.1. O avtorju

Fran Levstik je eden izmed najvidnejših slovenskih piscev v 19. stoletju. Rodil se je 28. septembra 1831, v Spodnjih Retjah pri Velikih Laščah, umrl pa je 16. novembra 1887, v Ljubljani, kjer je tudi preživel večino šolanja in kasneje življenja. Že zelo zgodaj med šolanjem je izražal svoje mnenje, na kar so ga pogosto opozarjali, da »ni v skladu z duhovniškim poklicem in kvarno vpliva na sošolce«. Šolanje je nadaljeval na Dunaju, kjer je obiskoval študij bogoslovja. Tam ni ostal dolgo, saj so ga zaradi izdane zbirke *Pesmi* ovadili. Izdane pesmi naj bi bile pohujšljive in bogokletne. Študij bogoslovja je bil tako primoran pustiti, je pa nadaljeval s študijem tehnike. Pesniti je začel že zelo zgodaj, opazna je njegova vključenost v realistične pesniške osebnosti ter poznavanje ljudskega duha, ki je bilo do takrat slovenskemu pesniškemu svetu neznana. Zbirka *Pesmi* je za Prešernovimi *Poezijami* drugi organsko urejeni zbornik, ki vključuje realističnega kmetiškega intelektualnega mladeniča. Levstik je pri svojem pisanju veliko dal na formo in na ljudski jezik ter se pisanja loteval precej načrtno.

Na Dunaju je spremljal Miklošiča in v stik prišel z Vukom Karadžićem in Lessingovo kritiko nad poezijo. Vsa ta poznanstva pa so razširila njegovo kritiško in literarno obzorje.

Ko se je vrnil, se je posvetil proznemu pisanju, še vedno pa je vztrajal pri ljudskem izročilu in kmetiškem občestvu. V tem času so nastali osnutki za *Martina Krpana*, *Bučestvo* in *Junteza*, stil pa se je nadaljeval vse do *Popotovanja od Litije do Čateža* ter *Napak slovenskega pisanja* (obe deli sta izšli l. 1858), kjer s svojo kritiko pomembneje zaznamuje takratne trende

slovenskega pisanja. Poudarjal je prepričanje, da je slovenski jezik največja slovenska kulturna dobrina in vsebina vsake prave slovenske poezije.

Leta 1855 je začel s poučevanjem pri Paceju na Turnu, kjer se je zaljubil v Zidarjevo Tono iz Moravč, s čimer je njegovo pisanje nastopilo v novo obdobje, kjer se pesmi pokažejo v novi, bolj erotični plati. Tako so *Tonine pesmi* najbolj osebne in neposredne, nova čustva pa so mu odprla pogled na Prešernovo pesem in tudi sam se je lotil pisanja sonetov. Njegovi soneti so bili objavljeni v Vodnikovem spomeniku in Mladiki (1859). Z delom *Martin Krpan z Vrha*, ki je izšlo l. 1859, je združil svoja leposlovna, jezikoslovna in idejna prepričanja v povest.

Napake slovenskega pisanja so med slovenski literati izzvale ostro literarno borbo. Srd in kritiko je vzbudil predvsem pri pisateljih staroslovenske generacije, ki so stali za gorenjščino. Podpornike svojemu razmišljanju je našel pri slovenski mlajši literarni in celo hrvaški generaciji (Janežič, hrvaški list *Neven*). Vso to literarno polemiziranje in razglabljanje je Levstika za nekaj časa odvrnilo od pesniškega in proznega ustvarjanja.

S svojim malo neprijetnim pristopom in kritiko ni bil med najbolj priljubljenimi literati in se je zaradi svoje neposrednosti zameril nekaterim ustvarjalcem. Kljub temu so njegovo besedo spoštovali, saj je vestno utemeljil vsako svojo trditev.

Preobrat v njegovem pogledu na svet je povzročil tudi boj z boleznijo, ki je nastopila kot posledica revščine v mladosti. Po pomoč se je zatekal k zdravnikom in v naravo, na koncu pa se je obrnil k Bogu ter v svoji pobožnosti vztrajal do konca (Slodnjak 1932: 3. zvezek).

Za mojo raziskavo je pomemben njegov poljudnoznanstveni esej *Nauk slovenskim županom* iz leta 1880, v katerem slovenskim županom svetuje, kako uspešno in pravično voditi mesto ter opravljati župansko službo.

7.2. Nauk slovenskim županom, 1880

7.2.1. O delu

Pisatelj v predgovoru (t. i. *Predlagateljev govor*) kritizira navado slovenskih piscev, da se po nove termine odpravljajo v nemške dežele in jih z veseljem prevzemajo, pa četudi povsem narobe. Meni, da bi bilo veliko bolje, če bi nove besede iskali pri ostalih slovanskih jezikih, ki so nam bližji. V predgovoru večkrat omeni slovarček, t. i. *Slovinček*, v katerem je pripravil slovenske prevode nemških pojmov. Nove izraze je iskal v slovanskih jezikih, predvsem v sosednji hrvaščini in srbščini. *Nauku* bi se morali posvetiti boljši slovenski kmetje in župani, ki so vzor vsem ostalim. Omeni pa tudi poštene slovenske uradnike, za katere ve, da so se izučili ob nemškem jeziku in pravzaprav nimajo kje poiskati slovenskih izrazov.

Avtor se zaveda revolucionarnosti knjige, predvsem vpeljanih izrazov. Zanimivo je, da v svojem predgovoru razloži uporabo nekaterih jezikoslovnih obrazcev, zaimkov, členkov ipd.. Tako v eni izmed točk razloži, zakaj uporablja zaimek *takšen* ali *takovšen* in ne *takošen*, drugi točki pa celo kritizira Miklošičevo uporabo veznika *vendar*: sam meni, da je bolj pravilno *vender*, kar tudi jezikoslovno utemelji in se opira na druge slovanske jezike (poljski, češki ...). Ob vsakem izrazu pripiše nemško ustreznico, da bi bil bralcem pomen pojma popolnoma razumljiv.

Posebej poudari zgledovanje po prednikih, saj se zaveda, da jezikoslovci težijo k hrvaščini, srbščini in češčini, njemu pa se zdita dual oz. dvojina in drugačno sklanjanje posebna slovenska dediščina, ki jo moramo ohranjati, in ne zavreči zavoljo bližanja k ostalim slovanskim jezikom.

Delo pa ni samo jezikoslovno usmerjeno. Nameni ga županom, opiše njihovo vlogo in pomembno poslanstvo, ki ga prevzame oseba, ko zasede županski stolček. K tem temam spadajo seveda še vse ostale dolžnosti, ki jih mora izpolnjevati župan in vse ostale občinske glave. Prav tako opiše pomen in naloge ostalih oblastnih organov, od občinskih svetnikov do deželnega odbora.

7.2.2. Jezikovni pregled dela

7.2.2.1. Delež narečnega

Klub temu, da je bilo delo izdano v poznem 19. stoletju, notri najdemo kar nekaj narečnih besed, za katere bi lahko sklepali, da jih je avtor uporabil nezavedno: »To je krivo, da nam se je zavrlo toliko po nemščini **spakudranih**, slovanskemu sojstvu do konca protivnih besed, često brez nikakeršne potrebe«; »a to je prazno delo, ker vsa **čiharna** občina vkupej ima na glavi vse občinske siromake, ter vsacemu izmej njih je vrhu vseh tacih dogovorov smeti vselej prositi njene pomoči«; »ali ob **kacih** drugih prilikah razločno dajati na znanje, kdaj bode katero teh opravil imelo svoj rok«.

Najdemo pa tudi primere, kjer se sklicuje na narečno sopomenko knjižnemu izrazu, da bi bili pojmi bolj razumljivi: »O vseh tacih stvareh, katere je ob svojih časih ali **rokovih (brištih)** treba polagati«; »Občine lovske pravice ne morejo same uživati; dolžne so lov dajati v **zakup (štant)**«; **snegir ali kalin (gimpelj)**, **tetreva (fazana)**, **olovarji (cinjarji)**. Predvsem pri poimenovanjih domačih in gozdnih živalih je uporabljal dvojnice ter s tem svoje delo naredil razumljivejše širšemu krogu ljudi, kar je bil tudi njegov namen.

7.2.2.2. Delež nemščine

Seveda so bili bralcem bližji nekateri nemški izrazi, na katere avtor ni pozabil. Tako so k slovenskim pojmom dani tudi nemški prevodi: »*sokolom (den Falken), kotlom (den Kesseln), jelenom (den Hirschen)*«.

Lahko bi sklepali, da se v delu, ki se pojavi tako pozno, ne bo dalo več najti nemškega besednega reda, pa se. Očitno je bilo med Slovenci to zakoreninjeno veliko dlje, saj nanj naletimo nekajkrat v *Nauku*: »Pravico, smodnik ali strelni prah delati in razprodajati, ima samo država«.

7.2.2.3. Delež hrvaščine in srbščine

Na kar nekaj mestih naletimo na srbski oz. hrvaški vpliv. Nekje je razvidno, da je pojme uporabil namerno, ker sledi tudi slovenski prevod: »in ako bi bilo **opasno (nevarno)** odlagati, tudi kadar se zalenobijo opravila domačega področja«. Ali pa so se v pisanje prikradli ti izrazi: »Deželni odbor čuje nad gospodarstvom z občinsko glavno **imovino** in užitkom«; »Popotni **glumači**, vrhovodci, godači in ljudje, ki za plačilo kažejo neznane živali«; »živinskim **lekarjem** in zbolečnikom«; »saj niti založnikoma nij bilo žal ni dela ni **troškov**«.

8. Matej Cigale: *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišta*, 1880

8.1. O avtorju

Matej Cigale se je rodil 2. 9. 1819, v Dolnjih Loméh pri Črnem Vrhu. Svoje šolanje je opravljal v Črnem Vrhu, Idriji, Gorici, Ljubljani in na Dunaju. Nastopal je v večih državnih službah (l. 1848 je opravil izpit za sodnika) v Ljubljani in na Dunaju. Ukvarjal se je tudi s pisanjem, popisovanjem in prevajanjem. Na Slovenskem ga označujemo kot očeta slovenske pravne terminologije, saj je bil leta 1848 poklican na Dunaj kot pomoč pri sestavljanju in urejanju slovenske pravne terminologije. Kasneje so mu prepustili še urejanje slovenskega dela državnega zakonika, ki ga je urejal celih 38 let. Sledilo je urejanje *Juridisch-politische Tenninologie Deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe*, s katerim je zaključil l. 1853, po tem pa se je lotil prevajanja Mažgon-Kranjčevega občega državlanskega zakonika. V Razlagovem *Slov. Pravniku* in kasneje v periodičnem SP je objavil kar nekaj terminoloških člankov, kjer je zastopal svoje razmišljanje o jezikoslovnem zbližanju Slovanov, predvsem Slovencev s Hrvati in Srbi.

Eno njegovih najpomembnejših del je *Wolfov nemško-slovenski slovar*, ki je izšel l. 1860. V delu je zbral veliko gradiva in terminoloških gesel, kot dopolnilo tega dela pa je leta 1880 izšla še *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča*.

Veliko svojega časa je posvetil tudi urejanju šolskih knjig, saj je bil strokovni presojevalec šolskih knjig državne zaloge. Tako je popolnoma predelal Lutrov *Veliki* in *Mali katekizem*, začetnico in povsem na novo spisal prvo, drugo in tretjo nemško slovnico za slovenske ljudske ter slovenske šole. Med drugim je tudi prevedel *Kratek popis Avstrijanskega za nižje razrede srednjih šol* in sestavil slovensko terminologijo za Piskovo fiziko.

Bil je iskren rodoljub in je veliko pripomogel k slovenski terminologiji za slovensko pravno in javno življenje.

Na pravnem področju je takorekoč sproti sestavljal in si izmišljeval besede, ki so v slovenščini zasedle pravniške in državno-uradniške pojme. Pri ustvarjanju jezika za javno rabo si je pomagal predvsem z besedotvorjem in sintakso. Imel je neverjeten občutek za sestavljanje besed, kar lahko sodimo že po tem, da večino "njegovih" besed uporabljamo še danes (Kolarič 1925: 1. zvezek).

Za mojo raziskavo bo relevantno delo *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča* iz leta 1880, s katerim bom skušala posredno dodatno dokazati, kolikšen vpliv so imele nemščina, hrvaščina in srbščina na razvoj ter nastajanje slovenskega strokovnega jezika v 19. stoletju.

8.2. Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča, 1880

Terminološki slovar sem v svojo raziskavo vključila kot opozicijo ostalim vključenim delom, da bi s tem lahko potrdila ali ovrgla svojo tezo o vplivu nemščine, hrvaščine in srbščine na slovenski strokovni jezik v 19. stoletju.

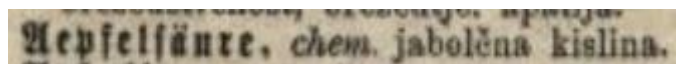
Cigale v *Predgovoru* oriše pristop k pisanju in kam se je zatekel po pomoč in nasvet. Leta 1867 Slovenski matici predlaga pisanje slovenskega terminološkega slovarja, kar mu odobrijo.

Kmalu za tem, leta 1874, luč dneva zagleda hrvaški terminološki slovar *Rječnik znanstvenog nazivlja osobito za srednja učilišta*. Cigale je bil slovanofil in se mu je zdelo odlično, da se lahko ob prevzemanju novih slovenskih strokovnih izrazov zanaša na hrvaški slovar. Menil je, da je pomembno, da smo v znanstvenih ozirih kolikor se da enotni s Hrvati, Srbi in ostalimi slovanskimi narodi. Nesmiselno se mu zdi, da za isti pojem zapomniti dva ali več izrazov.

Predgovor je zelo pomemben del slovarja, saj v njem pojasni svoj pristop k delu in način, na katerega se je lotil kovanja novih izrazov. Poleg zanašanja na druge slovanske jezike (predvsem na sosednjo hrvaščino in srbščino, pa tudi na češčino in ruščino), pojasni tudi s slovničnega vidika. Vsa obrazila in končnice imajo svoje mesto.

Zagovarja uporabo pridevniških končnic na –ov in –ev in ne na –ski. Kot primer navede Papinov proti Papinski. Tako razloži tudi (ne)uporabo končnice –a pri tujkah moškega spola, kar je videl pri Rusih (Cigale 1880: 9).

Cigale se sestave slovarja in posamičnega leksema loti taktno. Slovar je sestavljen iz *Predgovora*, *Tolmača nekih kratic*, *Nemško-slovenskega dela in Slovensko-nemškega dela*. Vsak leksem posebej je v nemščini (v poglavju *Nemško-slovenski del*, ki je najbolj obsežen), sledi mu kratica vede, iz katere izhaja (ne pri vseh) in slovenska ustreznica (včasih tudi razlaga).

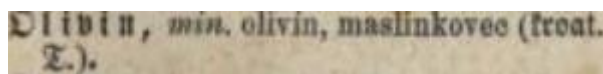

Slika 1

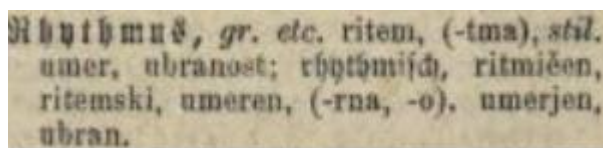
Pri nekaterih terminih doda razlago, da bi nakazal, kako je tvoril termin, in kje se je naslanjal na druge jezike (predvsem na hrvaščino in srbščino). S tem tudi stoji za svojo tezo v *Predgovoru*, da se moramo v jeziku bratiti z jeziki sosedov.

Slika 2

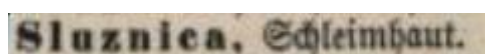

Slika 3

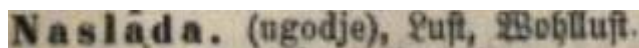

Slika 4

Zadnje poglavje v slovarju je *Slovensko-nemški del*, kjer pa v nemščino prevaja slovenske termine. To poglavje je občutno krajše in pri terminih ni dodatne razlage, edino pri kakem primeru še kaka sopomenka.

Slika 5

Slika 6

Slovar kot zadnje obravnavano delo potrdi mojo tezo o vplivu nemščine, hrvaščine in srbščine na slovenski strokovni jezik.

Nemški vpliv je bil najmočnejši in tudi najbolj očiten. Sklepam, da je to posledica družbeno-političnega dogajanja na Slovenskem in dejstvo, da je bilo takrat največje in najbolj pomembno znanstveno središče na Dunaju, kjer se je šolala večina slovenskih učenjakov z vseh področij.

Čutimo pa tudi močan vpliv hrvaščine in srbščine, kar tudi sam avtor pojasni v Predgovoru. Kot slovanofil je Cigale zagovarjal, da se moramo pri prevajanju zanašati na slovanske jezike, ki so nam po govoru in bratskosti bližji. Taka miselnost je zagotovo odločilno vplivala na zanašanje na te jezike in obračanje k zagrebškim in beograjskim znanstvenim središčem (zanašal se je predvsem na Miklošičev *Staroslovenski lexikon* in Vukov *Rječnik*).

9. Sklep

V svojo raziskavo sem vključila sedem bolj prepoznavnih strokovnih del 19. stoletja. Avtorji teh del so pionirji v strokovnem pisanju na Slovenskem, ki niso bili vezani na pravila za tako zvrst, saj takrat še niso obstajala.

Vodnikove *Lublanske novice* in Cigaletova *Znanstvena slovnica* sta mi predstavljala dve skrajnosti, tako časovni kot stilski. *Novice* začnejo izhajati še v 18. stoletju (leta 1797), so pisane v bohoričici in so pravzaprav edini časopis, ki ga obravnavam. Zanimivo pri preučevanju *Novic* je, da lahko spremljamo jezikoslovne navade v obdobju treh let, kolikor so izhajale (1797 – 1800). Na pisanje v preteklosti je pomembno vplivalo tudi politično in družbeno dogajanje in to se pri Vodniku odlično vidi. V tistem času je bilo v Evropi in doma zelo živahno. Slovenske pokrajine so prehajale izpod ene oblasti v drugo in pisci niso bili imuni na to. Trdnih pravil za pisanje strokovnega jezika ni bilo in so bili bolj ali manj prepuščeni samim sebi.

Dela, ki so sledila (*Kmetijska kemija*, *Bukve za pomozh inu prid kmetam potrebne ukupsloshene sa Slovenze od Joannesa Paula Jeschenagg*, *Pervi deil*, *Od oskerbljenja tih njiv*, *Naravoslovje alj fiziko*, *Zemljepisna začetnica za gimnazije in realke ter Nauk slovenskim županom*), potrjujejo mojo tezo o vplivu sosednjih jezikov (nemščina, hrvaščina in srbsščina) na slovenski strokovni jezik. Pisci obravnavanih del so se zavedno ali nezavedno naslanjali na že znane termine iz danih jezikov. Tujke so uporabljali tudi zato, da bi svoje pisanje naredili čim bolj razumljivo različnim slojem bralcev. Pisci so se zavedali pomembnosti pisanja v slovenskem jeziku in so pri tem vztrajali, kljub temu da je bilo to delo težje in so naleteli na več ovir.

Ob začetku raziskovanja sem pričakovala večji vpliv hrvaščine in srbsščine, saj je bila večina slovenskih avtorjev odkritih slovanofilov in zagovornikov ideje o slovanski enotnosti. Znanosti in vede na zagrebški in beograjski univerzi so bile bolje zastopane in terminologija je bila že dokaj utrjena.

Na srbsko jezikoslovje je pomembno vplivala reformacija jezikoslovca Vuka Karadžića ali t. i. *Vukova reforma srbskega jezika*, pri kateri je sodeloval tudi slovenski jezikoslovec Jernej Kopitar (v delu *Srpski rječnik sa srpskom gramatikom*, izdanega leta 1818, Kopitar doprinese z nemškimi in latinskimi prevodi). Poleg Vukovega *Srpskega rječnika* je za južnoslovanske narode pomembna izdaja *Slovenska gramatika* Abrama Mrazovića, po kateri se zgleduje tudi Karadžić.

Kljub vihnemu jezikoslovnemu dogajanju na Balkanu, kar so spremljali tudi slovenski učenjaki, pa hrvaščina in srbščina nista tako močno vplivali na slovenski strokovni jezik. Opazimo lahko razlike in izraze, ki so jih avtorji uporabili (zavedno ali ne), pa vendar je nemščina veliko bolj prisotna. Sklepam, da je na to dejstvo pomembno vplivalo politično ozadje, saj so bile slovenske pokrajine večinoma pod vplivom Nemcev in Avstrijcev.

Drug pomemben dejavnik bi lahko bil, da se je večina slovenskih izobražencev šolala na Dunaju in so domov prinesli že dano terminologijo, jezikoslovne vzorce in besedni red, kar je vplivalo na njihovo pisanje. Poleg tega so po nemških terminih posegali namerno, saj je bilo veliko pojmov znanih pod nemškim poimenovanjem.

Če so bile Vodnikove *Lublanske novice* prvi mejni kamen, ki sem si ga postavila pri raziskovanju, je druga skrajnost Cigaletova *Znanstvena terminologija*. Slovar je najmlajše delo, ki ga obravnavam. S tem delom sem lahko zaokrožila svojo raziskavo in potrdila svojo tezo. Cigale v *Znanstveni terminologiji* zavedno izhaja iz nemškega jezika. Zaveda se, da je bil v tistem času nemški strokovni jezik najbolj razvit in Slovencem tudi najbližji, česar ne kritizira, ampak to celo izkoristi. V delu se sklicuje na nemške pojme, pri prevajanju in prevzemanju pojmov v slovenščino pa se ozira k hrvaščini, srbščini, češčini in ruščini. Tako lahko celo pri nekaterih terminih naletimo na slovenski in hrvaški prevod.

Iz danih del lahko zaključim, da so hrvaščina, srbščina in nemščina močno (eni bolj, drugi manj) vplivali na nastanek slovenskega strokovnega besedila.

Nemščina kot jezik je najbolj posegla v slovenski strokovni jezik, saj so se avtorji večinoma sklicevali na že vzpostavljene nemške pojme.

Manj, kot sem pričakovala, pa sta na strokovni jezik vplivali hrvaščina in srbščina, ampak sta bili še vedno prisotni. Kljub temu, da se ne pojavljata bolj očitno v slovenski strokovni terminologiji 19. stoletja, sta jezika pomembna zaradi same miselnosti, ki je prevladovala v tem času, miselnosti o združenju slovanskih, predvsem južnoslovanskih narodov, tako jezikovno kot kako drugače.

10. Viri in literatura

- Adamič, France: Vertovec, Matija (1784–1851). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi777566/#slovenski-biografski-leksikon> (30. april 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 13. zv., Trubar - Vodaine*. Alfonz Gspan, Jože Munda in Fran Petre Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1982.
- Bratec Mrvar Rožle in Dr. Kladnik Drago: *Janez Jesenko – malce pozabljeni velikan slovenske geografije*. Geografski vestnik 80-1. 2008: 65-77. http://zgs.zrc-sazu.si/Portals/8/Geografski_vestnik/gv80-1-mrvarkladnik.pdf (1. julij 2014)
- Cigale, M., 1880: *Znanstvenaterminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča*. Ljubljana: Matica slovenska.
- Jesenko, J. 1865: *zemljepisna začetnica zagimnazije in realke*. Gorica: Paternolli.
- Ješenak, J. P., 1821: Bukve za pomož inu prid kmetam potrebne ukuploslene sa Slovenze od Joannesa Paula Jeschenagg, Pervi deil, Od oskerbljenja tih njiv.
- Kolarič, Rudolf: Cigale, Matej (1819–1889). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi158709/#slovenski-biografski-leksikon> (8. september 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 1. zv. Abraham - Erberg*. Izidor Cankar et al. Ljubljana, Zadružna gospodarska banka, 1925.
- Kos, J., Toporišič, J.: Vodnik, Valentin (1758–1819). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi797061/#slovenski-biografski-leksikon> (18. april 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 14. zv., Vode - Zdešar*. Jože Munda et al. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1986.
- Legan Ravnikar, A. *Tvorbeni načini upravno-političnih in vojaških terminov v Vodnikovih Lublanskih novicah*. Slavistična revija, 2008-09.56-4
- Levstik, F., 1880: *Nauk slovenskim županom*. Ljubljana: Klein in Kovač (Eger).
- Lukman, Franc Ksaver: Robida, Karel (1804–1877). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi511518/#slovenski-biografski-leksikon> (28. avgust 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 9. zv.*

Raab - Schmid. Alfonz Gspan et al. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1960.

- Robida, K. 1849: *Naravoslovje alj fiziko*. Ljubljana.
- Slodnjak, Anton: Levstik, Fran (1831–1887). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi327676/#slovenski-biografski-leksikon> (28. avgust 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon*: 4. zv. *Kocen - Lužar*. Franc Ksaver Lukman et al. Ljubljana, Zadružna gospodarska banka, 1932.
- Šlebinger, Janko: Ješenak, Janez Pavel (1755–1827). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi257951/#slovenski-biografski-leksikon> (29. avgust 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon*: 3. zv. *Hintner - Kocen*. Izidor Cankar et al. Ljubljana, Zadružna gospodarska banka, 1928.
- Vertovec, M. 1847: *Kmetijska kemija, to je, natorne postave in kemijske resnice obrnjene na človeško in živalsko življenje, na kmetijstvo in njegove pridelke*. Ljubljana: Jožef Blaznik.
- Vodnik, V., 1797: *Lublanske novice odvsihkrajovceligasveta*. (1. letnik, 103 številke) Ljubljana.

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo, ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu s strokovnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana, 22. 9. 2014

Suzana Bajić

Izjava kandidata / kandidatke

Spodaj podpisana Suzana Bajić izjavljam, da je besedilo diplomskega dela v tiskani in elektronski obliki istovetno in dovoljujem / ne dovoljujem objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

Ljubljana, 22. 9. 2014

Suzana Bajić